

Marić, P.

MISTICIZAM RENESANSE

Sažetak: U članku se govori o misticizmu općenito s akcentom na misticizam renesanse, novoplatonizam i njegov utjecaj na kršćanske teologe. Razvojem neoplatonizma otvara se pitanje čovjeka i njegova položaja u svijetu i općenito kozmosu. Proučavanjem i slijeđenjem platonističke misli od strane kršćanskih filozofa dolazi do pomirbe između teološko-duhovne i filozofske stvarnosti jer neoplatonizam isto kao i kršćanstvo teži dostizanju Boga. Također, analizirano je mistično značenje brojeva i zlatni rez – mistično načelo umjetnosti, znanosti i prirode. U konačnici, prikazan je vlastiti doprinos na obrađivanu temu i izneseni su određeni zaključci.

Ključne riječi: misticizam renesanse, novoplatonizam, zlatni rez, vlastiti doprinos

Podatci o autorici: dr. art. Marić, P[atricia], Janjinska 3, 20000 Dubrovnik, Republika Hrvatska, maricpatricia842@gmail.com

Marić, P.

RENAISSANCE MYSTICISM

Abstract: The article discusses mysticism in general with emphasis on Renaissance mysticism, Neoplatonism and its influence on Christian theologians. The development of Neoplatonism opened up the question of man and his position in the world and the cosmos in general. Studying and following Platonist thought by Christian philosophers leads to a reconciliation between theological-spiritual and philosophical reality, because Neoplatonism, like Christianity, strives to reach God. Also, the mystical meaning of numbers and the golden section - the mystical principle of art, science and nature - were analyzed. Finally, one's own contribution to the discussed topic is presented and certain conclusions are drawn.

Key words: Renaissance mysticism, Neoplatonism, golden ratio, own contribution

Author's data: Ph. D. Marić, P[atricia], Janjinska 3, 20000 Dubrovnik, Republika Hrvatska, maricpatricia842@gmail.com

1. Uvod

Oživljavanjem grčke i rimske tradicije, poraslo je i zanimanje za antičku filozofiju, ponajviše za platonizam ili točnije neoplatonizam. Platon u svojim spisima govori o onostranom svijetu, o Bogu-Stvoritelju, o ljubavi apsolutne ljepote, a to je sam Bog, koji je apsolutna ljepota i apsolutno dobro, u čemu se slažu i Platon i kršćanski teolozi. Kao filozofska i vjeska doktrina javlja se misticizam. Plotin drži da je sve što čovjek iskustveno doživljava samo element nadnaravnog. Misticizam podrazumijeva duhovno iskustvo, kroz asketsko uranjanje ka Bogu.

Gotovo svaka svjetska religija ima svoje svete brojeve, a svaki broj simbolizira određeno značenje. Utemeljitelj europske doktrine o brojevima je Pitagora.

Cilj svih umjetnika, glazbenika, arhitekata, filozofa je postizanje harmonije s nedokučivim i mističnim. Zlatni rez je poveznica pojmova duha i materije, konačnog i beskonačnog, univerzalnog i individualnog i gdje postoji sklad i ljepota, prisutan je i zlatni rez, dakle tajna ljepote leži u proporciji zlatnog reza. Vidljiv je u prirodi, kao i u djelima umjetnika.

Promišljati ideju imaginarnog, tragati za vremenom izvanvremenitog, moguće je isčitavanjem antičkih filozofsko-umjetničkih djela. Kao antropološka činjenica, uvijek se vraća i nanovo osvaja svijet. Često implicira na savršenstvo, obnavljanje svijeta, te željom za nadilaženjem stvarnog povijesnog trenutka. Ideje koje vladaju, pitanja su i vjere i filozofije, sinteza ideja neoplatonizma i kršćanske nauke. Traga se za renesansnim težnjama idealnog sklada prirode i čovjeka.

Grčka mitologija je satkana od fantastičnih priča prepunih božanstava i mitskih liknosti nalik ljudima. U duhovnom stvaralaštvu upotpunjavali su snagu, maštu i odraz stvarnosti. Njihov svijet nije poznavao osobnu dimenziju religioznosti, već je to bila društvena i državna kategorija, bez etičkih propisa vezanih uz religiju i moralnih principa, jer su etiku proučavali tadašnji filozofi. Bio je to politeizam s mnoštvom bogova. Filozofija se suprotstavljala takvoj koncepciji

života, a filozofi su morali razumski doći do toga što je prvi princip, te su kritizirali površnu religioznost, a takva se najviše izražavala formom mitova.

2. Misticismizam renesanse

Riječ mistika dolazi od grčkih riječi *mystikos*, *mysteria*, koje proizlaze iz riječi *myo*, a znači zatvoriti oči ili usta da ne vidim tajnu ili da o njoj ne govorim. U helenizmu ova riječ ima svoje religijsko značenje koje obavlja sakralna tajna. Od poganskih misterija kasnije će se prijeći na mistiku koja i dalje označava misterij. Ona pripada temeljnom stanju duboke religioznosti i čežnje za susretom s Bogom. Nalazi se u svakoj religiji. Pluralnost mistike otkriva nam ne samo različitosti, nego i sličnosti u njenim strukturama. I kod kršćanskih i kod nekršćanskih mistika nailazi se na Augustinovu trostruku strukturu: ekstra, intra, supra, što bi značilo: zapažanje, pounutarnjenje, transcendentiranje. Tu strukturu koja se temelji na osjetilnosti, pounutarnjuje ga, čini svojim, transcendentira, ima svako iskustvo Boga. Renesansa naglašava pluralizam misaonih pravaca. Renesansni zanos očituje se u prvom redu u renesansnom panteizmu punom novoplatoničkih elemenata, prožetih misticizmom. Došlo je do spajanja nespojivog, što je umjetnički ostvareno u sukobu fantazije i stvarnosti, antičke mitologije i kršćanske simbolike.

Novoplatonizam, kao religijsko-mistična škola, nastoji objediniti glavne smjerove grčke filozofije, uzimajući za osnovu religiozno protumačeni platonizam, pa proučava idealizam, misticizam i asketizam. Drže da sve što je iz Boga proizašlo, teži se vratiti Bogu kao najvišem dobru. Za Plotina najveći je etički cilj čovjeka učiniti se sličnim Bogu, a to je moguće postići neposrednim gledanjem Prabića, ekstazom, za koju kaže da je napuštanje filozofije, kao racionalne djelatnosti misaonog dvojstva, jer se duša mora osloboditi i mišljenja i znanja kako bi se stopila s Jednim. Ekstazi prethodi očišćenje kao prva faza uspona prema Bogu. Strogom askezom čovjek se čisti od svake osjetilnosti, te tako duša postaje ukrašena vrlinama pravednosti, mudrosti,

hrabrosti i gospodarenja sobom. Drugom fazom uspinjanja dolazi do postupnog gospodarenja duha nad osjetilima, te konačno ekstaza, koja označava odricanje od mišljenja i potpuno žrtvovanje individualnosti. [10]

Novoplatonistička mistika može se označiti kao izvor kasnije mistike, uključujući i kršćansku, prihvaćenu od kršćanskih teologa i prenesenu u kršćanske spise, jer ima mnogo sličnosti s kršćanstvom, naročito u etičkim propisima i askezi. Njihov utjecaj vidljiv je u nekih kršćanskih teologa, a posebice sv. Augustina.

Prvih šest stoljeća kršćanstva većina mistika dolazila je iz redova pustinjaka u Siriji, Palestini, Maloj Aziji i Egiptu. Tijekom vremena mistika se pomalo seli u samostane, o njoj pišu rasprave učenici teolozi, kao što su sv. Augustin i sv. Benedikt. Pojmovi i definicije mistike različiti su u pojedinih filozofa i teologa. Neke od tih definicija su odbačene, a neke su ostale trajno zapisane. Najšire značenje mistike moglo bi se opisati kao iskustvo snažne zahvaćenosti Bogom, u kojoj se događa svijest neposredne božanske prisutnosti i sjedinjenja s Bogom. Prvotno se smatrala povlasticom kršćanstva, a ona doista i jest duboko povezana s njim, jer je ujedinjena u zajedničku vjeru u Isusa Krista.

Već sv. Pavao nagoviješta jedinstvo vjernika u Kristu, a sv. Ivan govori o ponovnom rađanju kršćana na božanski život u vodi i Duhu Svetom. Dakle, raj je već prisutan u Kristu i po Kristu među ljudima. Ovako shvaćena mistika prati kršćane od samoga početka i ima svoje temelje u Svetom pismu, a odnosi se na iskustvo Božje nazočnosti.

Budući da je Crkva živuće mistično tijelo Kristovo, njezina mistika je orijentirana ekleziološki. Čvrsto je povezana s liturgijom, jer ako ne postoji veza između osobnoga duhovnog života i zajedništva s Bogom u liturgiji, može se pretvoriti u naravno mistično iskustvo, dakle u iskustvo na razini ljudske naravi. Mistika sama nije bit vjerovanja i ne može biti shvaćena kao odvojeni oblik religije, nego samo kao jedan njezin element. Mistici žive duboko ukorijenjeni u svoju vjeru, a mistično iskustvo postižu samo u ljubavi, po milosti i primaju je

kao isključivi Božji dar. Kada nastupe takva stanja, vlastita volja više ne djeluje, jer su obuzeti višom silom. Ta pasivnost mistike je posebnost kršćanstva. Mistici svoje iskustvo često ne mogu izreći riječima, niti prikladno prenijeti drugima, pa je takva spoznaja mističnog iskustva nedokučiva diskurzivnom umu. U svojim spisima, bilježeći doživljaj, ponekad se služe slikama i simbolima, što otežava tumačenje zbog težine odgonetanja značenja određenog simbola ili slike. [10]

Na tom putu prema Istini do koje se ne dolazi razumom, nego kroz Bibliju, prepoznaje se Duh Sveti kao poveznik svih aspekata Božje riječi. Mističari prolaze kroz tri stupnja: molitvenu sabranost, zatim promatranje Istine i ekstazu, koja odvaja od osjetila i pobožanstvenjuje nutrinu. Njome ljudsko posve iščezava i potpuno je pretočeno u volju Božju. Kada kršćanski mistici dobiju intuitivnu spoznaju Boga, te mu postanu slični, Božja narav tada ne biva uvučena u narav čovjeka, nego se isijavanje Boga unosi u narav čovjeka i ne smije se shvatiti kao poistovjećivanje ljudske i božanske naravi. Mnogi mističari drže da riječ „mističan“ ne bi trebala biti korištena za stanje ekstaze, jer postoji mistična ekstaza, ali i ekstatični doživljaj izvan područja mistike. U kršćanstvu svaka autentična mistika pretvara se u traženje volje Božje i tumačenje Božje prisutnosti u cjelokupnom ljudskom djelovanju i življenju, a to bi u prvom redu bilo življenje Objave u svakidašnjem životu.

Postoji nekoliko vrsta kršćanske mistike, a najznačajnije su apostolska, afektivna i spekulativna mistika. Mistika Ignacija Loyolskog je apostolska mistika koji uči da čovjek prvo treba otkriti što Bog želi za njega, a onda to i ostvariti. Temelji se na traganju i doživljavanju božanske prisutnosti, kroz spoznaju koja proizlazi od uma u intimno iskustvo, ili od uma do osjećajnog. Ova mistika razlikuje i dva stanja kontemplacije: urođenu, s vidljivim manifestacijama Božje milosti, koju čovjek prima pasivno, kao dar, i ne može se izvesti vlastitim snagama, te stečenu kontemplaciju, koja nema vidljivih znakova, stečena je vlastitim naporom, uz promatranje Božjeg djelovanja, kroz molitve, na temelju misterija iz Kristova života. [10]

Afektivna mistika započinje u srednjem vijeku s Bernardom od Clairvauxa. Naziva se još i zaručničkom, označava dušu kao Kristovu zaručnicu, usmjerenu prema osobnom savezu s Bogom, osjeća se veoma ljubljenu od Boga i odgovara na tu Božju ljubav, a odnosi se na čašćenje Krista rassetog, krv Kristovu, presveto lice Kristovo, srce Kristovo i tako dalje. Karakteristična je za svetce, doživljava procvat u samostanima redovnica. Pojavom sv. Franje Asiškog mistika se opet seli iz samostana na ulice gdje uči braću da prepoznaju Kristovo lice u običnim, siromašnim ljudima. U središtu meditacija i molitava ovog svetca više nije uskrsli i proslavljeni Krist Pantokrator nego utjelovljeni i rasseti Isus. Prvih dvanaest stoljeća kršćanstva uskrsli Krist je bio u centru mistika i teologa, a sveti Franjo stavlja naglasak na Isusa utjelovljenog i rođenog, njegovo djelovanje i smrt, divi se Isusovom čovječstvu, svrće svoj pogled prema zemlji, gdje se Sin Božji utjelovio i nastanio. Svetac meditira o Božjoj poniznosti i često o njoj govori. Ovaj skromni franjevac je preko molitve i meditacije došao do genijalnih teoloških spoznaja. [14]

Spekulativna mistika Dionizija Areopagita (VI. stoljeće) u svojoj mističnoj teologiji govori o spoznaji Boga. Put uspinjanja k Bogu je put neznanja, zato što Bog transcendentira svako biće i svaku znanost. Na tom putu, potrebno je pročišćenje, kako bi čovjek odbacio sve nečisto, svako duhovno i vizualno očitovanje, kako bi se sjedinio s Bogom. U svojim spisima govori o tome kako treba zatvoriti oči i utonuti u šutnju i tamu, bez ikakvih slika i pojmova, sjediniti se s onim Božanskim. Njegovi spisi sadrže tekstove iz Plotiniovih *Eneada*. [10]

U povijesti kršćanstva postojala je podjela na različite vrste ili razine molitve: *oratio* ili molitva riječima, *meditatio* ili molitva mislima, voljom i osjećajima i *contemplatio* kao molitva oslobođena stanja svijesti. U praksi je sačuvana i danas kao *lectio divina*, božansko čitanje benediktinske duhovnosti iz VI. stoljeća, a nastavak je starije prakse pustinjaškog monaštva bliskog istoka IV. stoljeća. Pod kontemplacijom se podrazumijeva i potpuni duhovni put, konačno stanje, u kojem se spoznaja Božanske istine stapa s ostvarenjem Božanske ljubavi i suosjećanja (*agape* i *caritas*). [10]

Katolička crkva nije kroz povijest pokazivala razumijevanje za kontemplativnu duhovnost, a posljednjih tristotinjak godina je zbog straha od krivih tumačenja nauka, pod utjecajem racionalizma i prosvjetiteljstva, zanemarivana. Početkom XX. stoljeća u punom je zamahu obnova ove tradicije.

3. Mistično značenje brojeva

Brojevi su od starih vremena bili podloga za simboličku interpretaciju različitih događaja u svijetu. Oduvijek su im se pripisivale nadiskustvene karakteristike. Povezani su sa simbolom i sadržajem i zbog toga im se pridavala magijska moć. Smatra se da je stari sumerski grad Ur Kaldejski, danas područje južnog dijela Iraka, najstarija svjetska civilizacija, starija i znatno naprednija čak i od Egipta. Njegovi stanovnici poznavali su matematiku i geometriju, a sudeći po arheoloških iskopinama, posjedovali su visoku razinu umnosti, te bili vični mnogim vještinama. Biblija svjedoči o Abrahamovu boravku u tom gradu. Nakon napuštanja Ura i lutanja po zemlji kanaanskoj, privremeno odlazi u Egipat. Zapisano je da je stigavši u ovu zemlju, kontaktirao s faraonom, koji mu je čak i ženu prisvojio. Židovski povjesničar Josip Flavije sa sigurnošću tvrdi da je Abraham govorio Egipćanima o aritmetici i astronomiji, jer im ta područja znanosti do tada nisu bila poznata. [17]

Pitagora je, prema predaji, geometriju naučio u Egiptu, a smatrao je da sve matematičke znanosti (astronomija, aritmetika, geometrija, muzika) trebaju aritmetiku, koja je jednako tako primjenjiva na prirodu i sve božanske i ljudske znanosti. Smatrao je da je ona dio filozofije i mudrosti, te da se svi odnosi u svemiru mogu svesti na odnose brojeva, kojima je pridavao mistična svojstva. Prikazivao je kroz Brojeve sve dinamičke odnose, njihov nastanak i međusobne interakcije. Ovdje nije riječ samo o uobičajenim matematičkim brojevima, nego o principima u kojima se ogleda kozmički red. On zamjenjuje brojeve uređenim grupama točaka i razvija disciplinu figurativnih brojeva. Svu

tu simboliku je zasnivao na figuri nazvanoj *tetractys*, trokutnoj formi koja se sastoji od deset točaka poredanih u četiri reda.

Korijen svega je *monada*, broj jedan. *Monada* zapravo nije broj, nego princip, koji je u dosluhu s Jednim, s Principom totalne indukcije. *Monada* određuje pojavnost nečega, jednakost, slogu, jedinstvo, oblik, identičnost. Ne pripada ovoj dimenziji. Emanirana s lica Jednog, spušta se kao aditivni element koji sudjeluje u izgradnji pojedinih individualnosti. Brojem dva, koji nije dvostruko više od Jedan, nego dvostruko manje, spušta se u ovu dimenziju. Ovdje se radi o iskonskom grijehu, prelamanju jedne vrijednosti na dva dijela, na Dobro i na Zlo. *Dijada* je nosilac ideje Dvojtva, diskriminacije, principa suprotstavljenosti. Da bi nešto postojalo u pojavnom svijetu, mora se razlikovati od nečeg drugog. *Dijada* uzrokuje rađanje, djeljiva je na jednake polovice i zbog toga je obilježena kao ženski broj. Svi parni brojevi su nositelji ženskog načela. Tri ili *trijada* je prvi muški neparni broj, osnova je trokuta i njegove simbolike. Da bi neki oblik nastao, potreban je treći element, treća osoba. Broj četiri ili *tetrada* je kvadrat *dijade*, sudjeluje u njezinu karakteru. Leži u bazi trokutastog svetog Tetrakisa. Osnova je četverokuta, stabilnosti. Broj pet ili *pentada* je jedan od svetih brojeva. Produkt je spoja ženske *dijade* i muške *trijade*. Za Grke predstavlja Afroditin broj, broj ljubavi. Simbol mu je pentagram, pravilna zvijezda petokraka, magijski znak i simbol pitagorejskog bratstva. Šest ili *heksada* predstavlja dva spojena trokuta, koja simboliziraju jedinstvo duha i materije, savršenstvo svih dijelova. Simbol je i ljudske duše. Sedam predstavlja savršeni poredak, broj je neosporne čistoće, znamen nevinosti. *Ogdoada*, broj osam, sastoji se od dva spojena kvadrata i simbol je regeneracije. *Eneada*, broj devet sastoji se od triju trokuta te predstavlja sliku triju svjetova. *Dekada*, broj deset simbolizira povratak svih brojeva natrag k jedinstvu i smatran je brojem savršenstva. Pitagorejci ga nazivaju svijetom, nebom, svemirom, te kao dvostruk broj sadrži peterokutnu simetriju i odražava zlatni rez. [4]

Na tragu pitagorejske i platoničke tradicije, hrvatski filozof i humanist Frane Petrić raspravlja o brojevima te u svom djelu *Nova sveopća filozofija* promišlja

o Jednom. Njegova filozofija je u skladu s istinama katoličke vjere i čvrsto zauzima protuskolastički i protuaristotelovski stav, te se kroz cijelo djelo osjeća silna odbojnost prema Aristotelu jer Bogu oduzima svemoć. Pisao je i rasprave o tajnama brojeva, a kao renesansni čovjek i sljedbenik platonizma, nastojao je na jednom mjestu prikupiti sve ono što je sačuvano o toj temi. Pritom se služio spisima raznih autora, pitagorejaca. Petrić, kao i Platon, smatra da broj obilježava i ljudsku prirodu, i ako bi netko od nje oduzeo broj, čovjek tada ne bi bio razborit, a bez razboritosti nema mudrosti i dobrote, bez kojih nema ni blaženstva. Ističe da je broj Božji dar čovjeku te da se uz pomoć brojeva može spoznati mnoštvo raznolikosti u prirodi. Nadalje, drži da su matematičke znanosti graditeljice svih ostalih znanosti, te da one razmatraju teološke stvari, a odnose se na božansku bit: krepost, red i djelovanje; spoznatljive stvari koje su istinite; nebeske pojave; dušu i tvarne oblike. [12]

Marko Marulić, književnik i kršćanski humanist se u svojoj raspravi *De humilitate* bavi tumačenjem određenih biblijskih brojeva, videći u njima dublju poruku od one koja se na prvi pogled otkriva. Sva svoja rješenja potkrepljuje biblijskim navodima i iz njih izvlači duhovno-moralnu poruku. Iako Biblija nema nikakav numerološki sustav, Marulić simbolizam pojedinih brojeva gradi na značenju ili simbolizmu za koji vjeruje da je biblijski utemeljen, a tumačenje simbolizma pojedinih brojeva koje navodi, čak nemaju utemeljenja u Svetom pismu, ali su im kršćanski tumači, od najranijih vremena pripisivali takvo značenje. Tumačenje brojeva nad svetim spisima pojedinih autora mogu se i razlikovati, ali ne smiju odudarati od pravila vjere i predaje Crkve. Biblijsku hermeneutiku odredili su sveti oci još u prvim stoljećima kršćanstva, stvorivši, od biblijske numerologije, egzegetski sustav, koji se kasnije prenosio s generacije na generaciju. [10]

U religijskim učenjima, brojevi imaju snažniju simboliku od riječi. Otkrivaju dublji smisao u svijetu za koji se vjeruje da nema slučajnosti. Simboliku možemo pronaći u islamskoj, indijskoj i židovskoj mistici. Židovska kabala je

temeljena na okultnom tumačenju Biblije, neoplatonističkoj slici svijeta i gnostičko-dualističkim idejama.

Među kršćanskim misliocima, po svom pristupu brojevima, posebno se ističe sveti Augustin. Po njemu, pravilo i istina broja zajednička je svakom čovjeku koji se trudi svojim razumom je shvatiti. Kako bi pokazao značenje pojedinačnih brojeva, simboliku, savršenstvo koje neki od njih tvore čini analizu, te ističe savršenstvo broja 6. Prvi je broj koji se savršeno upotpunjuje s brojem svojih dijelova, pa je on i broj dana u kojem je Bog dovršio svoja djela. Tumačenje pojedinih konkretnih brojeva koje biblijski pisci navode u prepričavanju događaja, privlačili su oduvijek posebnu pozornost, a to se osobito odnosi na broj 153, koji se spominje u Ivanovu evanđelju, a odnosi se na broj ulovljenih riba na Tiberijanskom jezeru (Iv 21, 1-14). Svoja tumačenja ovog broja dali su sv. Augustin, sv. Jeronim i još mnogi drugi egzegete. Jedna od ideja koju su stari prenosili bila je da su nekad postojale 153 vrste riba u Mrtvom moru, te da se tim brojem koji predstavlja broj univerzalnosti izražava sveobuhvatnost apostolskog ulova. Zanimljiv je i broj 144.000, koji se navodi kao broj spašenih Božjih saveznika u cjelokupnoj povijesti spasenja (Otk 14,4), a sigurno se ne može shvatiti doslovno. Značenje i odgonetanje mističnih brojeva i sva događanja iz Otkrivenja, vjerojatno će se jednom otkriti, i ljudi će ih shvatiti u pravo vrijeme, onda kada im to bude potrebno, jer Bog nas ne poziva da tražimo tajna značenja, šifre i skrivene poruke u Bibliji, pošto je Sveto pismo sasvim dovoljno za sve naše potrebe i otkrivanja Istine. [10]

Brojevi koji se često spominju i u Starom i u Novom zavjetu su: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 40, 50, i 70, a njihova značenja su poznata. Broj 1 predstavlja apsolutno jedinstvo (Ef 4,4 - 6; Iv 17,21.22.). Broj 2 simbolizira dvije Kristove naravi: čovječnu i božansku, povezuje se s istinitošću Božje riječi, iskaz dvojice svjedoka smatrao se potvrdom istinitosti njihova svjedočenja. Korišten je dvadeset i jedan put u Danijelu i Otkrivenju (Otk 11,3; Mk 6,7). Broj 3 je Božji broj, obilježava Presveto Trojstvo, anđeli ponavljaju tri puta „svet“ za trojedinog Boga (Iz 6,3), ukoliko bi se neka misao izrekla triput, time se isticala njezina

važnost (Ez 21,27). U trenutku kada se Isus izdvaja za molitvu, sa sobom vodi trojicu učenika, kao i na gori preobraženja. Broj 4 predstavlja sveobuhvatnost, sveukupnost. Četvorica su evanđelista i četiri njihova evanđelja, četiri su jahača apokalipse, Kristova haljina je razdijeljena na četiri dijela, četverokutni oblik predstavlja sklad (Mt 24,31; Otk 7,1). Broj 5 je broj učenja. Pet je knjiga Mojsijevih, pet mudrih djevojaka, pet ječmenih kruhova, koje je Isus umnožio i nahranio pet tisuća ljudi, pet je rana Kristovih i pet točaka na križu. Broj 6 simbolizira čovjeka, njegovu nesavršenost, pobunu, neposlušnost i djela. Bog je čovjeka stvorio šestog dana (Post 1,26.31). U Bibliji je ovaj broj korišten 273 puta, uključujući njegove izvedenice („šest“). U Otkrivenju je posebno spomenut, kao tri šestice i identificira Zvijer. [10]

Broj 7 znak je Boga i predstavlja savršenstvo, potpunost, puninu, poslušnost, Božja djela i odmor. Pojavljuje se 562 puta u Bibliji, uključujući i izvedenice (Post 2,1 - 4). Sedam je darova Duha Svetoga, sedam svetih sakramenata, sedam smrtnih grijeha, sedam radosti i sedam žalosti Marijinih. Simbolizira cijeli životni put čovjekov. Brojem sedam se označava i savršenost sveopće crkve. Apostol Ivan u Knjizi Otkrivenja piše sedmorim crkvama, a zapravo piše cjelini jedne. Broj 9 se vrlo rijetko javlja u kršćanskoj simbolici. Spominje se devet anđeoskih korova i devet krugova pakla. Broj 10 simbolizira Zakon i obnovu (Deset zapovijedi, deset djevojaka - Mt 25,1). Broj 12 predstavlja Božju crkvu i Božji autoritet (12 izraelskih plemena, Isus je imao 12 učenika). Apostol Ivan je u viziji neba vidio grad čiji je zid imao "dvanaest kamena temeljaca, a na njima imena dvanaest apostola" (Otk 21, 14). Simbolizira savršeni sklad između zemaljskog i nebeskog po formuli četiri puta tri, pri čemu je broj tri simbol božanskog, a četiri zemaljskog. Broj 40 obilježava vrijeme prijelaza, priprave i pokore, kao i naraštaj. Simbol je iskušenja i usavršavanja. Opći potop trajao je 40 dana i noći (Post 7,14), Mojsije je proveo 40 dana na brdu Sinaj (Izl 24,18), Ilija je išao 40 dana prema brdu Horeb (1 Kr 19,8), Isus je postio 40 dana u pustinji i 40 dana nakon uskrsnuća uzašao na nebo. Broj 50 označava proslavu i moć. Pedesetnica obilježava vrijeme od 50 dana nakon

Kristova uskrsnuća, kada se izlila milost Duha Svetoga na Isusove učenike. U Starom zavjetu je zapisano da se svakih pedeset godina, u Izraelu proglašavala godina milosti. Tada su se opraštali dugovi, posvađeni izmirivali i robovi oslobađali. Broj 70 predstavlja sud i ljudsko vodstvo. Isus je izabrao 70 učenika (Lk 10,1), a na Petrovo pitanje koliko puta da oprosti, dobio je odgovor, ne 7 puta, nego 70 puta 7. Broj 1000 je simbol neizrecive vječnosti. U Knjizi Otkrivenja najavljuje se događaj gdje anđeo s neba veže đavla za 1000 godina. [10]

4. Zlatni rez – mistično načelo umjetnosti, znanosti i prirode

Pitagora je držao da u osnovi svega leži broj te da je čitav svemir matematička struktura i zato, upravo putem geometrije koja se bavi redom u prostoru, kroz mjerenje odnosa među različitim oblicima, mogu se istraživati principi koji vladaju u svemiru. Geometrija omogućuje čovjeku da stvori vezu putem koje materijalna razina, odnosno razina manifestiranih oblika, može poprimiti apstraktne, kozmične oblike. Kozmos je obdaren božanskom ljepotom i harmonijom, u njemu buja život, baza je i krilo samoga čovjeka. Duhovnost kozmosa je duhovnost reda, jer vodi brigu o harmoniji, urednosti i ekvilibriju. U redu i ekvilibriju svemira ogleda se Božja mudrost i potvrđuje da se sve događa po Njegovoj riječi. Priroda krije najrazličitije oblike i pojave, izuzetne ljepote, mističnosti i sklada. Počivaju na redu i pravilnosti, počevši od najjednostavnijih stvari, pa do najvećih. U šarama kornjačina oklopa, paukovoju mreži, puževju kućici, građi čovjeka i u svakom drugom obliku, uključujući cijeli kozmos, može se uočiti isti omjer proporcija, koji je prepun različitih oblika i pojava.

Čovjek je nastojao pronaći neko zajedničko načelo, koje bi se moglo primjenjivati na sve te oblike. Upravo je zlatni rez dao mogućnost takvog objedinjenja, te se primjenjuje na mikro i makro planu, tako da se veće stavlja uz manje, i oboje uključuje u cjelinu. Njegova posebnost je u tome što jednu cjelinu ili dužinu dijeli na dva dijela, tako da su dijelovi povezani jedan s

drugim, ali i cjelina s dijelovima. Tako se komplementarnosti povezuju u skladnu cjelinu. Brojčano se može izraziti kao konstanta čija veličina iznosi 1,6180339... Matematičari koriste grčko slovo ϕ da bi ga označili. Euklid Aleksandrijski prvi je izrazio zlatni rez u svojoj knjizi „Elementi“ oko 330. g. pr. Krista. Konstruiramo li pravokutnik čije su stranice dva dijela dužine odijeljene zlatnim rezom, dobit ćemo zlatni pravokutnik, gdje je jedna stranica 1, a druga je ϕ . Ako od zlatnog pravokutnika odrežemo kvadrat, ostati će zlatni pravokutnik, a ako unutar niza kvadrata koje dobijemo uzastopnim odsijecanjem od pravokutnika konstruiramo lukove, dobit ćemo zlatnu spiralu.

Slika 1: Primjer zlatnog reza na spirali puževe kućice

Osim zlatnog pravokutnika i zlatne spirale, postoji i zlatni trokut, kod kojeg je omjer duljine kraka prema duljini osnovice jednak zlatnom broju.

Poznat pod nazivom zlatni omjer, sveti rez, božanska proporcija, predstavlja načelo koje se beskonačno ponavlja u prirodi, umjetnosti i znanosti. U prirodi gdje susrećemo mnogovrsne oblike, gotovo svaka u sebi sadrži ovaj omjer. Kod čovjeka su prisutni u svakom dijelu tijela: u genetskim uputama, u dvostrukoj zavojnici molekule DNK, u krvnim zrnima, koja se grupiraju u iste spiralne uvojke, u otiscima prstiju i tako dalje. U novije doba teleskopi su uspjeli snimiti rotaciju galaksija u svemiru, koje se okreću u obliku dinamične spirale. [6]

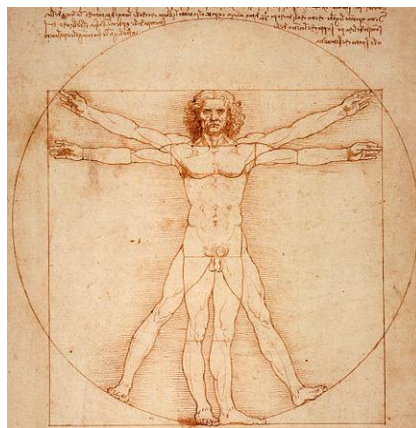
Zlatni rez se najčešće vezuje uz grčku umjetnost, ali ima puno dužu tradiciju. Bio je poznat čak u vrijeme Babilonaca i Egipćana. Poznavali su ga u Indiji, Kini i islamskom svijetu. Zapaža se u arhitekturi antičkih hramova. Najranije se spominje u Starom zavjetu, u Knjizi Izlaska (25,10) gdje Bog zapovijeda Mojsiju da od bagremova drva napravi Kovčeg, dva i po lakta dug, lakat i po širok i lakat i po visok. Upravo ove mjere sačinjavaju savršeno proporcionalan oblik prema pravilu zlatnog reza, a smatra se kako je učenje o ovoj proporciji iz Egipta u Grčku donio Pitagora, koji je povezao zlatni rez s glazbom, smatrajući da glazbu treba skladati prema točno određenim kanonima. Prema njegovu učenju priroda broja i njegova moć predstavljaju temelj i izvor svih stvari i vladaju u svim ljudskim postupcima, riječima i glazbi. Unutarnji sklad koji Pitagora otkriva kroz glazbu i matematiku naziva Harmonijom, koja predstavlja spoj različitosti, usklađenost suprotnosti, te usklađenost među kontrastima. [11]

Grob Ramzesa IV. u Dolini kraljeva je primjer povezanosti arhitekture i sakralne geometrije. Ramzes je sahranjen u grobnici koja je uklesana u stijeni, u trostrukom sarkofagu. Sarkofag u kojem je bilo tijelo u obliku je dvostrukog kvadrata, a srednji sarkofag u obliku zlatnog pravokutnika. Vanjski sarkofag sastojao se od dva takva pravokutnika. Geometrijskom analizom pronađenih predmeta, utvrđeno je da su oblikovani korištenjem kvadrata i zlatnog reza, što govori o prisutnosti sakralne geometrije. U egipatskoj povijesti, najpoznatiji primjer zlatnog omjera je zlatna posmrtna maska egipatskog faraona Tutankamona. [6]

Antički hram Partenon iz 5. st. pr. Krista, posvećen božici Ateni, dizajnirali su arhitekti Kalikart i Iktin. Zlatni pravokutnik prisutan je i u pročelju i u tlocrtu hrama. Omjeri veličina pojedinih dijelova hrama predstavljaju razmjer zlatnog reza. Ovaj princip su grčki umjetnici koristili, ne samo kao odnos dužina, nego i kao odnos površina, te tako otkrili mnoštvo lijepih oblika. Na kamenom postamentu od tri stepenice uzdizalo se četrdeset i šest dorskih stupova, visokih preko 10 metara. Likovi i skulpture na zabatima ubrajaju se među

najveće kiparske radove na svijetu. Grci su za mjerenje koristili antičko načelo po kojemu je čovjek mjerilo stvari. [10]

Kanon ljudskog tijela bio je predmet čovjekova interesa od najstarijih vremena. Poznati su kanoni iz doba faraona, Polikletov, Albertijev, Leonardov i Michelangelov i drugi. U njima je ljudsko tijelo promatrano kao složen sustav odnosa koji se izjednačavaju u zlatnom rezu. Procvat teorije zlatnog reza događa se u renesansi, jer su umjetnici težili savršenstvu u kompozicijama, a tako su mogli postići ljepotu i ravnotežu. Vitruvije, rimski pisac, prvi poznati teoretičar arhitekture, započinje svojih *Deset knjiga o arhitekturi* preporukom da se hramovi, pošto su usmjereni božanskom, trebaju graditi po zakonu analogije, tj. prema ljudskom tijelu. Zato su tlocrti većine klasičnih građevina definirani zlatnim pravokutnikom. On dolazi do saznanja da u ljudskom tijelu vlada savršena harmonija između svih njegovih dijelova. Prvi je ucrtao ljudsko tijelo u kružnicu, što je Leonardo da Vinci kasnije ponovio svojim crtežom čovjeka, povezujući znanost i umjetnost, težeći za spoznajom prirode i čovjeka. Sva njegova djela su poštivala zlatni rez. Bavio se proučavanjem ljudskog tijela i o tome vodio anatomske studije. Tajna Mona Lisine ljepote krije se u toj savršenoj proporciji lica, oslikanog po zakonu zlatnog reza, a upotrijebio ga je i za određivanje proporcija *Posljednje večere*. Zlatni pravokutnik uokviruje središnje elemente slike, a zlatni trokut cijelu kompoziciju. [10]

Slika 2: Leonardo da Vinci, *Vitruvijev čovjek*, oko 1487. [18]

Fra Bartolomeo Luca de Pacioli, talijanski franjevac, matematičar i suradnik Leonarda da Vincija, vjerojatno pod utjecajem velikog slikara, započeo je korištenje zlatnog reza i nazvao ga „božanskim omjerom“. U svom djelu *De divina proportione*, studiji o zlatnom rezu u tri knjige, za taj razmjer veže božanske osobine, kroz koje se nazire Božja konstrukcija univerzuma. [11]

5. Misticizam u vlastitim slikama sakralne i mitološke tematike

Obradom biblijskih tema nastoji se doprijeti do dubinskog smisla kako bi se poruka mogla prenijeti na platno. Nastoji se oživjeti osjećaj uzvišenoga, sublimnoga, uz osobno obojen prikaz, a ipak u okviru tradicionalne kršćanske ikonografije. Osjećaji su koncentrirani na očitovanje vlastitog slikarskog govora, uz potpunu svijesnost Istine; ekstaze ljubavi iz koje je i Crkva proistekla. Sakralna slika ima svoje značenje i poruku. Nadahnuta je, prepričana i doživljena. Ima svoju moć koja izvire iz nadahnuća samog autora. Ako je u pitanju sakralna umjetnost, njena moć je povezana s Biblijom, iz povezanosti koju slikar ima sa svojim Stvoriteljem i njegovim nadahnućima. Nastala slika progovara sa svojim atributima i alatima.

Slika 3: *Nebeski Jeruzalem*

Viziju nebeskog Jeruzalema imali su starozavjetni proroci i on je uvijek bio uzor zemaljskom gradu Jeruzalemu, koji je bio središte štovanja Boga u židovskom narodu. Bog je najveće djelo spasenja odlučio učiniti upravo u tom gradu. Mjesto je rođenja Crkve, grad u kojem je Isus svojim učenicima dao dar Duha Svetoga i počelo širenje Evanđelja. Ono što se u zemaljskom Jeruzalemu nazire kao osnovna ideja – Grad kao simbol Božjeg prebivališta, u nebeskom će biti ispunjeno.

U knjizi Otkrivenja često se spominje nebeski Jeruzalem, opisan kao ženski lik: „Sveti grad, novi Jeruzalem, što silazi s neba od Boga, opremljen kao zaručnica nakićena za svoga muža.“ (Otk 21,2) Evanđeoski pisac najprije govori o njegovim zidinama i ulazima, koji su zaokruženi na broj dvanaest, a površina grada sadrži mjere savršenstva, istostraničan četverokut, po dvanaest tisuća stadija u dužinu, visinu i širinu i mjeru zidina od 144 jedinice. Sagrađen je od zlata i dragog kamenja. Poslanica Hebrejima naziva ga gradom Boga živoga u kojem prebiva Bog. (Heb 12,21) Takvom gradu ne treba ni sunce, ni mjesec, jer Bog Otac i Sin su hram i svjetlo njegovo. U grad će moći ući samo oni koji su zapisani u svitku, u „Knjizi života“. To je veliko mnoštvo, odabrano iz svakoga naroda i plemena i puka i jezika, da bi dan i noć služili Bogu. [10] [17]

U ovom nebeskom Jeruzalemu, gradu Boga živoga, kršćani su započeli zidati temelje svojega doma unutar njegovih zidina, činom krštenja i on predstavlja vjernički ideal, želju za bivstvovanjem u njemu. Slika prikazuje Novu Zemlju koja će biti mjesto savršenog zajedništva otkupljenih i Boga, koji će prebivati usred svog naroda i gledat će njegovo lice. Dinamika svjetla zahvaća uprizorenje Božanskog grada, dajući djelu reprezentativni dojam. Prisutna je matematička točnost razrađenih planova prostora slike nastala korištenjem spoznaja geometrijske perspektive, pojačana plavim nijansama najudaljenije pozadine od oka promatrača.

Čežnju za tišinom, kao ishodišnom točkom svojeg promišljanja, odabiru se mitska stvorenja, dio folkloru svih naroda vezanih uz more. U traganju za esencijom vlastitog bića, slijedi osobni trag u labirintu suvremene ljudske

egzistencije. Kao protuteža subjektivnoj interpretaciji izmaštanih priča, nudi ključ za dekodiranje individualne umjetničke filozofije kroz objektivno eksperimentiranje, snagom imanentnog.

Svoj osobni svijet ugrađuje u okvire mitoloških vizija, tragajući za uspostavom slobode, mira, sreće, sigurnosti, vrijednostima koje su sadržane u svim vizijama. Ponuđene su kao težnja ka općeljudskim vrijednostima, kao princip konstrukcije svijeta.

Slike o morskim boginjama oživljavaju mitske priče i pretvaraju ih u vizualno. Svojom začudnom poetikom izvornosti, slika je oslobođena od vremena i varljive dubine prostora. Stvara se privid da je to sada tu, promatraču pred očima, unatoč neodređenosti koja postoji na pragu jednog fantastičnog svijeta. Igrom svjetla i sjene oblikuje se izmaštani prostor i lik u dosljednom ritmu. Dodirom mora i neba te jednostavnošću uprizorenja, ostvaruje se kontrast. Kompozicija je po karakteru donekle bliska geometrijskoj apstrakciji.

Nimfe su vrlo često u umjetnosti prikazivane s nekim glazbenim instrumentom, najčešće harfom. Grci su liru uzdignuli nad ostalim instrumentima, a glazba je u njihovoj kulturi imala posebno mjesto među ostalim umjetnostima. Javlja se i kao Apolonov atribut, a o nastanku samog instrumenta govori se u mitu o Apolonu i Hermesu. Sama grčka riječ *musike* u prvotnom značenju odnosila se na ono što pripada muzama, koje su bile zaštitnice ondašnjeg znanja. Tako je onaj za koga se govorilo da je *musikos* značilo da je obrazovan na svim poljima, a ne samo glazbeno. Inače su držali da je glazba božanskog podrijetla, a povezivali su je i s filozofijom, pa je Platon, preko Sokrata, izjavio u *Fedonu* da je filozofija najveća muzika. Budući da su stari Grci pod filozofijom podrazumijevali više traganje za mudrošću, čija je svrha bila omogućiti rađanje istine, koja je ujedno i rađanje ljepote, nego filozofiju u današnjem smislu te riječi, onda se u tom kontekstu mogu shvatiti i Platonove izjave. [10]

Stupnjevanjem tonske otvorenosti, prepoznajući u njoj bljesak plavičastih raspona uz toplu smeđu, ulazi se u prostor začuđenosti zaustavljenog vremena. Osjećaj i djelo zadobivaju vrijednost tek kada su nastali u dubokoj

tišini vlastitog bića, a za njom se čezne, ona je za nju esencijalna. Fragment stvara prived svojevrsne paralize stvarnosti, osjećaja, koji je u vezi s neponovljivosti doživljaja. Tajnovite nereide, boginje unutarnjeg mora, razigrane, baš kao i površina mora kojoj se predaju pod budnim okom boga Nereja. Homer ih spominje poimence četrdeset i četiri. Omiljeni su motiv u umjetnosti stare Grčke i Rima, naročito u figuralnim umjetnostima i slikarstvu. Marin Držić ih spominje u posljednjem, trećem prizoru drugoga čina *Hekube*.

Slika 5: *Nerej promatra kćeri u igri* (lijevo), *Amfitrita u igri* (desno)

Bajkoviti prizor, istovremeno beskonačan i hermetičan, ambijentalno podsjeća na slike o jugu, pitoreskne uvale, sjaj plavetnila mora, sve sažeto u bljesak kromatskih raspona, kroz silnice boja. Ovaj jedinstveni svijet stvara efektanu vizualnu senzaciju koja promatrača privlači u uzbudljivi estetski vrtlog. Prizor izaziva svojevrsnu težnju k povratku u klasičnu postojbinu, gdje se umjetnost zasnivala na hvalospjevima muzama. Mogao bi se nazvati i oslikanim sanjarenjem, gdje nije tek samo more i nimfa, nego fragment koji ponire u prostor, gdje su otkrića oduvijek čekala. Prikaz nosi lirsku konotaciju u kojoj se slikarskim tkanjem, skladnim oblicima i kroz likovnu maštovitost rasplinjuje treptaj poetskog, postignut pomno odabranim bojama i njihovim tonskim intenzitetom. [10]

6. Zaključak

Traganje i traženje iskustva mističnoga prozašlo je iz duhovne gladi, želje za susretom božanske i ljudske osobe. To duhovno u čovjeku nije odvojeno od njegove psihe, kao niti od bilo koje druge ljudske dimenzije, najprije se odvija upravo na bazi psihe, sa jasnom spoznajom o neizrecivom. Sv. Toma Akvinski naučavao je da razum i objava nisu u proturječju i da jedan drugoga služe.

Interes za duhovno i mistično oduvijek je bio prisutan u svim područjima ljudskog djelovanja. Umjetnost i duhovnost oduvijek su bili blisko povezani. Filostrat (I. – III. st.) svojim pohvalama fantaziji, njezinoj sposobnosti da stvara ono što ne postoji, uzdiže vrijednost i dostojanstvo umjetnosti. Ipak, umjetnost će morati pričekati humanizam i renesansu, kako bi postala sredstvo otkrivanja i spoznavanja, a umjetnik, tvorac novog, stvaratelj koji oblikuje i ostvaruje unutarnju ideju.

U radu je obuhvaćen misticizam renesanse, oživljavanje antičkih misaonih pravaca od kojih se ističe novoplatonizam, pronalazi poveznica s kršćanstvom. Provodi se analiza značenja brojeva u Bibliji, kao i u antici. Navodi se Pitagora kao važna osoba koja je doprinjela razvoju matematike, te njegova matematička struktura svemira. Njegov broj je apstraktan, te mistički odražava harmoniju kozmosa. Teorija zlatnog reza započela je u antici, a svoj procvat imala u renesansi, čiji su umjetnici tražili savršenstvo u kompozicijama poznatih struktura.

Unutar vlastitog izraza tražila se poveznica sa elementima renesansne mistike, a u mitskim prikazima aktualizirala se tema iz grčke mitologije.

Literatura:

- [1] Banić-Pajnić, E., Filozofija renesanse, Hrestomatija filozofije, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- [2] Čvrljak, K., Uvod u filozofiju renesanse, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski Studij, Zagreb, 2008.
- [3] Galović, M., Bog kao umjetničko djelo, Povijest svijetova u iskustvu mitske i religijske umjetnosti, Demetra, Zagreb, 2002.
- [4] Guthrie, W. K. C., Povijest grčke filozofije, I, Naklada Jurčić, Zagreb, 2005.
- [5] Hauser, A., Filozofija povijesti umjetnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
- [6] Hemenway, P., Tajni kod: Zlatni rez – tajanstvena formula koja vlada umjetnošću, prirodom i znanošću, V. B. Z., Zagreb, 2009.
- [7] Jaspers, K., Duhovna situacija vremena, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- [8] Jeruzalemska Biblija, Stari i Novi Zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jerusalem“, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.
- [9] Karačić, V., Izvadci s predavanja iz kolegija Filozofija umjetnosti, Diplomski studij, Akademija likovnih umjetnosti na Širokom Brijegu, Sveučilišta u Mostaru, Široki Brijeg, 2012.
- [10] Marić, P., Uređenje renesansnih sakralnih prostora u XV. i XVI. stoljeću na području Dubrovačke Republike, Doktorska disertacija, Akademija likovnih umjetnosti na Širokom Brijegu Sveučilišta u Mostaru, Široki Brijeg, 2019.
- [11] Pejaković, M., Zlatni rez, Art studio Azinović, Zagreb, 2000.
- [12] Petrić, F., Nova sveopća filozofija, Sveučilišna naknada Liber, Zagreb, 1979.
- [13] Plotin, Eneade, Književne novine, Beograd, 1984.
- [14] Torkington, D., Sv. Franjo Asiški – Prvenstvo ljubavi, Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevac konventualaca, Zagreb, 2012.

- [15] Zamarovsky, V., Bogovi i junaci antičkih mitova: Leksikon grčke i rimske mitologije, ArTresor, Zagreb, 2004.
- [16] Zamarovsky, V., Junaci antičkih mitova: Leksikon grčke i rimske mitologije, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
- [17] biblija-govori.hr/ur-kaldejski-2/
- [18] https://hr.wikipedia.org/wiki/Vitruvijev_čovjek

